

КОНФЕРЕНЦИЈА УДРУЖЕЊА ЗА МЕЂУНАРОДНО ПРАВО

У Сеулу је, од 24. до 30. августа 1986. одржана 62. конференција Светског удружења за међународно право (*International Law Association*). Чињеница да је организовање Конференције поверено огранку Удружења, односно земљи која је била ближе позната широј јавности углавном по повременим новинским извештајима, најчешће политички обоженим, била је довољна да изазове неубичајено интересовање. Интересовање за организовање једног великог светског скупа и то на Далеком истоку, посебно у једној од ретких подељених земаља, било је неупоредиво веће него за саму Конференцију, чији се дневни ред унапред зна а на основу извештаја и предлога неколико и садржина одлука. Зато се неодољиво намеће утисак да је великом или највећем делу страних учесника (а њих је овога пута, свакако због високих трошкова превоза, било знатно мање у односу на домаће учеснике него на оваквим скуповима у Европи) Конференција била прилика да сазнају нешто више него иначе. Отуда је већу пажњу заокупљало оно што се догађало поводом и ван Конференције, него на њој, иако је и ту имало шта да се чује поводом свих питања на дневном реду.

1. Људска права

По традицији, људска права се на неколико последњих конференција разматрају као прва тачка дневног реда на првим радним седницама првог радног дана (1). По традицији, такође, увек у пуним салама, што не значи да се увек расправљало о новим или изузетно важним питањима. Тако је било и овога пута.

Комитет за примену људских права је поднео привремени извештај о питањима надзора над применом правила о људским правима која важе за време ванредног стања. Основ за рад Комитета представљају резолуције 61. конференције Удружења (Париз 1984) и одлука Извршног савета од 24. новембра 1984. У ствари, то је наставак рада започетог после 60. конференције (Монтреал 1982). Париска конференција је прихватила извештај Комитета укључујући „Париске минималне стандарде норми о људским правима у ванредном стању“. Конференција је, такође, одлучила да Комитет изради студију о примени минималних стандарда норми о људским правима у ванредном стању и да изради једну или више додатних студија у оквиру свог општег задатка (2). На основу поменутих одлука Извршног савета, следећи корак (после усвајања општих материјалних правних правила или стандарда) треба да буде испитивање примене тих стандарда или норми.

Комитет је израдио нацрт извештаја који је, после примедба и расправе на дводневном заседању у Женеви (14. и 15. марта 1986) усвојен (3). У извештају је приказан рад органа за надзор Уједињених нација (Комитет за људска права, Комисије за људска права и Поткомисије за спречавање дискриминација и заштиту мањина), UNESCO (Извршног савета и Комитета за конвенције и препоруке), Међународне ор-

(1) Формално од 58. конференције (Манила 1978) а тим редом се усвајају и објављују резолуције. Стварно о људским правима је расправљано првог радног дана и на 57. конференцији (Мадрид 1976).

(2) Подробије у „Аналима Правног факултета у Београду“, бр. 1/1985, стр. 120—122.

(3) Подробије у „Аналима Правног факултета у Београду“, бр. 4/1986, стр. 381—385

ганизације рада (Управног савета, Комитета за слободу удруживања, Истражне комисије, Комисије за утврђивање чињеничног стања и мирење и Комитета стручњака за примену конвенција и препорука), Организације америчких држава (Међуамеричке комисије за људска права и Међуамеричког суда за људска права) и Европског савета (Европске комисије за људска права, Европског суда за људска права, Комитета министара и Скупштине). Осим тога, у извештају се помиње и улога невладиних организација, посебно Међународног комитета Црвеног крста.

Овако школски направљен извештај готово да није наишао на критику, иако и у њему има неких недостатака. На пример, остало је, с једне стране, непотребно описивање разматраних случајева оптужби за повреде људских права (нарочито у систему Уједињених нација) и, с друге стране, крајње оскудан осврт на UNESCO коме није дато посебно поглавље, већ се о њему разматра у склопу Уједињених нација као да је UNESCO њихов орган. Такође су остала штура разматрања о улози невладиних организација. О томе се доста расправљало у Женеви на заседању Комитета али ти недостаци нису у потпуности отклоњени у извештају који је поднет Конференцији. Међутим, на самој Конференцији то није наишло на оштрију критику. Чини се да је у том погледу ово била најмирнија конференција којој је писац ових редова присуствовао. Чак и када је било неслагања, она су изношена као лична размишљања шта би једна студија требало да садржи, чиме је само посредно указивано шта извештају недостаје.

Тако је Субрата Рој Чаудури (*Subrata Roy Chowdhury*) имао примедбе у погледу значаја резолуције Економског и социјалног савета УН број 1503, Комитета за људска права и људских права у Јужној Африци кад је изнео примере ванредног стања, злоупотребе овлашћења и друга питања која су била предмет извештаја усвојеног на претходној Конференцији. Знатно су биле оштрије опаске Момира Милојевића који је поновио неке од главних примедба на нацрт извештаја. По његовом мишљењу (које је на заседању Комитета у Женеви заступала и Хана Бокер Сеге) треба јасно истаћи правни основ надлежности сваког међународног тела (статут, каснији уговори и одлуке) и размотрити сваки механизам за надзор над поштовањем усвојених правила. Њихову „статик“ чине правила која се односе на правни основ, надлежност, метод рада и поступак док би „динамик“ представљали функционисање и закључци, изведени на основу праксе, о улози или погодности појединих организација или тела и њиховом доприносу не само стварном и свеопштем поштовању људских права и слобода већ и њиховом проширивању. То подразумева проучавање деловања не само у оквирима међународних организација (уз давање више места UNESCO и међународним невладиним организацијама) и не само на основу међународних уговора већ и ван њихових оквира имајући при томе нарочито у виду могућност утврђивања чињеничног стања на основу правила усвојених на Београдској конференцији Удружења (1980) и разматрања у оквиру Конференције о безбедности и сарадњи у Европи. Судија Денис Махони (*Dennis Leslie Mahoney*) је ишао још даље сматрајући да извештај не треба да се бави само постојећим механизмима, већ да разматра могућности и препоручује стварање нових. То је подржао и Камал Хосеин (*Kamal Hossain*) предлажући да национални огранци Удружења буду активнији на овом пољу и да чак о томе поднесе извештаје. На тај би начин у пракси нову улогу добила не само међународна неваљдина организација (Удружење за међународно право) већ и национални огранци иако званично за то нису овлашћени. У том склопу је и залагање Сорабидија (*S. J. Sorabjee*) за признавање веће улоге националних група за људска права којима је требало допустити да се појављују и пред надлежним међународним телима. То је прихватио и лорд Вилберфорс (*Lord Wilberforce*) залажући се да се то право још више него до сада призна међународним невладиним организацијама. Он је приметио да многе од њих, додуше, имају саветодавни положај у међународним организацијама, иако се све не баве људским правима. Свакако да је најближи истини био закључак председавајућег радне седнице Багватија

(*P. N. Bhagwati*) да свако тело за праћење и надзор мора, с једне стране, да ужива поверење држава и да, с друге стране, буде састављено од стручњака и ослобођено сваког политизирања.

После расправе усвојене су две резолуције којима се усваја привремено извештај и препорукује Комитету да настави рад и, сходно датим примедбама, изрази потпунију студију, са тим да рад на овом питању оконча 1988. или 1990. Осим тога, даје се подршка раду Уједињених нација на овом пољу, посебно Поткомитиси за спречавање дискриминације и заштиту мањина и Комитету за људска права и предлаже да се он и убудуће састаје три пута годишње.

2. Правни положај избеглица

На Конференцији се први пут појавио са извештајем Међународни комитет за права избеглица. Његов настанак је тесно везан за рад Комитета за људска права. За време 60. конференције Удружења (Монтреал 1982) *Luke T. Lee* (САД) је предложио да се у оквиру Комитета за људска права образује поткомитет за положај избеглица по угледу на до тада постојеће поткомитете за једнаку примену људских права (4), регионалне проблеме људских права и Хелсиншку декларацију (5). Међутим, како су поменути поткомитети укинута (6) а нови (реконструисани) Комитет за примену људских права није сматрао да постоје оформљена правила о којима би могао да расправља, али да то заслужује, основан је посебан комитет.

Прва два (неформална) састанка Комитета одржана су јуна 1983. у Фиренци за време Округлог стола о кретањима народа, одржаног под окриљем Међународног института за хуманитарно право, а први радни састанак у Паризу 31. августа 1984. за време 61. конференције Удружења за међународно право. За почетак рада Комитет је узео проблем масовног протеривања, добровољног повратка и накнаде (као избеглицама тако и земљама уточишта). У том циљу је 62. конференцији Удружења поднео нацрт Декларације о начелима међународног права која се тичу масовног протеривања.

Као што се очекивало, извештај Комитета је изазвао живу расправу. Није у питању само актуелност проблема већ и то да извештај не објашњава зашто се ограничава само на масовно протеривање иако нацрт декларације садржи нека општа правила која се односе на све случајеве избеглиштва па чак и на протеривање странаца и радника миграната. Ово последње је изазвало реаговање присутних који су не само предлагали да се изостави начело 17 (које се односи на странце, док је код протеривања које доводи до избеглиштва реч о сопственим држављанима) него и да убудуће извештаји буду пропраћени коментарима (*R. Lillich*). Не знајући зашто се Комитет определио да проучава најређи случај избеглиштва *М. Милојевић* је сматрао да најчешће појединци или масе беже из земље у којој живе из страха од стварне или уображене опасности која им прети. До напуштања земље може да дође и због других друштвених или природних узрока (глад, велике несреће). Све се то дешава не вољом власти, већ упркос њиховим напорима да спрече одлазак. Није ретко, нарочито код појединачних случајева да се земља напушта у највећој тајности. Признајући и значај масовног протеривања сопствених држављана, Милојевић се питао зашто се не предложи општа начела или правила која се тичу заштите свих избеглица ако се сматра да правила Конвенције о избеглицама (1951), са каснијим допунама, нису довољна, укључујући дефиницију избеглица о чему је говорило више учесника, предлажући да се обухвате и лица без држављанства што изгледа разумљиво јер су за државу

(4) Деловао 1976—1980.

(5) Деловао 1976—1982.

(6) Поткомитет за једнаку примену људских права је окончао рад на 59. конференцији усвајањем „Београдских минималних правила поступка за утврђивање чиненичког стања. *ILA, Report of the Fifty-ninth Conference, Belgrade 1980, p. 1*. Остала два поткомитета су укинута одлуком Извршног савета Удружења од 23. октобра 1982.

уточишта све избеглице странци без обзира на држављанство. По Милојевићевом мишљењу, требало би признати право сваког избеглице на заштиту. То је његово субјективно право које произлази из већ међународно признатих права на живот, здравље и слободу кретања. То подразумева дужност држава да пружи такву заштиту што не искључује право на помоћ и накнаду како од других држава тако и од међународне заједнице. Ово утолико пре што резолуције Уједињених нација позивају државе да не протерују усељенике чак ни ако су илегално ушли. Зато је био против уношења начела 17, поготово што је оно тако формулисано да забрањује дискриминаторско протеривање странаца, што, другим речима, значи да је недискриминаторско протеривање допуштено. То је негација сваке заштите и озакоњење пуне слободе држава. У том духу су биле готово све примедбе учесника. Указано је да има много облика пребегивања. Као избеглице се појављују и сезонски радници и туристи који не желе да се врате. Свима треба пружити неопходну хуманитарну помоћ (*F. Y. Vargas*) (7). Можда је најцеловитији приказ проблема које пре свега треба решити будућим правилима међународног права дао *Henn-Juri Uiboruu*, члан Комитета за положај избеглица. По његовом мишљењу, треба проширити правила о пријему избеглица и о поступању с избеглицама јер су за сада државе у том погледу потпуно слободне. Посебно је питање привременог боравка. У неким земљама постоји правни лек против одлука о ускраћивању боравка, док друге земље сувише слободно тумаче своја права или овлашћења. Неке сматрају да испуњавају своју дужност ако протераном оставе рок од два сата да стигне до најближег аеродрома.

Тек се из излагања председника Комитета могло сазнати да је питање масовног протеривања сопствених држављана узето у разматрање на предлог Кореанаца који оптужују Северну Кореју за масовно протеривање, иако се у извештају Комитета говори и о протеривању Палестинаца са њихових огњишта. Тиме је питање до крајности политизовано, поготово што се ова појава везује за подељеност или окупацију држава. То су понављали многи учесници из Кореје. Из обзира према домаћину, није дошло до отвореног сукобљавања и одбацивања очигледних нетачности али су бројне примедбе безмало свих учесника јасно указивале на оно што у извештају недостаје. Тек тада је могуће прихватити став извештаја да обавеза заштите избеглица произлази како из правила међународног права о људским правима тако и из општих правила међународног права па и оних којима се данас бави Комисија УН за међународно право. Зато је Конференција прихватила извештај и Декларацију начела међународног права о масовном протеривању. Декларација је усвојена са многим изменама и у први план истиче питање накнаде од стране државе из које потичу избеглице и добровољност репатријације, чиме се потпуно искључује могућност протеривања избеглица.

3. Међународно медицинско и хуманитарно право

На 61. конференцији Удружења (Париз 1984) је Комитет за међународно медицинско и хуманитарно право почео разматрање једног питања које можда више припада будућности него садашњости а то су међународни механизми за заштиту људске личности пред технологијом рабања (8). Извршни савет Удружења је 24. новембра 1984. прихватио предлог Директора студија да се говори о заштити „у вези са технологијом репродукције“ (9). Уместо Б. Јаковљевића за известиоца је именована Барта Марија Кноперс (*Bartha Maria Knoppers*), професор Правног факултета Универзитета Мекгил из Монреаља, нови члан Комитета за међународно медицинско и хуманитарно право.

(7) Приликом боравка у Женеви (априла 1983) групи чланова Клуба за УН Правног факултета у Београду је речено да многи мигранти измишљају политичке разлоге за тражење азила зато што из економских разлога државе спречавају усељавање. Тако број избеглица изгледа већи него што је у ствари.

(8) Подробније у „Аналима Правног факултета у Београду“, бр. 1/1985, стр. 123.

(9) ILA, Report of the Sixth-first Conference, Paris 1984, p. 106.

Комитет је 62. конференцији поднео извештај под нешто побољшаним насловом: „Међународни механизми заштите људске личности и технологија репродукције“. Бирократи и технократи више воле реч „репродукција“ која има више значења него свима јасно „рабање“. У извештају су концизно изнети прописи приватног и јавног права о људском генетичком материјалу, реформама приватног права, уставним прописима и прописима међународног права, тј. Свеопште декларације о људским правима. Америчке декларације, међународних пактова и регионалних конвенција о људским правима. Исто тако се наводи пракса у погледу права на живот, брак и заснивање породице, права на уживање користи од напретка науке, права на здравље, на једнакост, на поштовање личног и породичног живота и на заштиту мајки. У том склопу се посебна пажња поклања једнообразној заштити људског генетичког материјала и ембриона више као бића него као достојанство личности. Потребна су подробнија правила чему као образац могу да послуже правила о давању крви или органа да би се избегла трговина. Посебна изучавања заслужују у вези са тим питања извоза и увоза, патената, преноса из једне земље у другу, царина и сл.

Предмет рада је питање које при самом помену изазива снебивање, чак и да није везано за будући развој науке. Стога се о њему за сада расправља само као о посебном виду људских права, којима се иначе, бавио овај Комитет било да је реч о њиховој заштити у доба рата било у доба мира (10). Сада је дошао до питања које се не тиче само личног и породичног живота (иако је то у највећој мери) него и друштва. Када је реч о друштвеном интересу, у овом случају најбоље се испољила разлика између развијеног и неразвијеног дела света. Није случајно што се за питања о којима расправља Комитет за међународно медицинско и хуманитарно право интересују готово искључиво развијене земље у којима се бележи негативан демографски раст, док већина света не зна како да га смањи. Отуда није случајно да се у Комитету (има 23 члана и једног заменика) налази само један члан из неразвијених земаља. Тиме се у великој мери може да објасни за неке неочекивано слабо интересовање учесника Конференције за рад овог Комитета. Неки су склонили да узрок томе виде у лошој организацији рада на Конференцији (истовремено се расправља о новом међународном економском поретку и монетарном праву) али, истине ради, треба рећи да рад овог Комитета никада није привлачио већу пажњу. Остаје да се размишља да ли је узрок томе и често мењање предмета разматрања. Ако је то у питању, онда ни избор садашње теме није био срећан. Судићи по броју присутних и учесника у расправи (свега 5!) ни најсавременија тема није довољно привлачна. Требало би, свакако, пажљивије испитати да ли је посреди нелагодност која се још увек осећа при јавном расправљању о питањима која су везана за најинтимнији живот човека или недовољно познавање и збуњеност пред терминологијом која више приличи техничким него медицинским и друштвеним наукама. Помињемо овај вид проблема зато што се, на жалост, и код нас некритички прихвата, на пример, израз „генетско инжењерство“ у коме је за сваког писменог човека нагласак на техници (именица) која се примењује у генетици. Механика може пре да интересује занатлије него стручњаке за хуманитарне науке.

Без обзира шта је у питању кратка расправа, које заправо није ни било, завршена је усвајањем нацрта резолуције под насловом: „Технологија репродукције и међународни механизми заштите људске личности“. Изражава се свест да напредак модерне биотехнологије представља значајан изазов за медицинску и правну науку и тиче се људске личности у њеним најосновнијим видовима и да различитости у развоју у појединим земљама захтевају међународни одговор. Зато се, примарно к знању извештај, од Комитета тражи да настави рад и да 63. конференцији поднесе коначан извештај о мерама које треба предузети на међународном пољу.

(10) Подробније у „Аналима Правног факултета у Београду“, бр. 1/1985, стр. 122—123.

4. Међународно кривично право

Комитет за међународно кривично право не може да се пожали на слабо интересовање за његов рад, али сигурно не може да буде задовољан реаговањем присутних на предлоге које је поднео. Ретко се догађа да ниједан нацрт (овога пута су их била три) не буде усвојен. Комитет је, свакако, жртва новог начина рада о чему ће бити речи касније. Овога пута је његов задатак био најтежи јер је реч о питањима која захтевају дужи рад. Резолуцијама 61. конференције (Париз 1984) стављено му је у задатак да „настави с проучавањем питања која су уобичајено укључена у општи део кривичних законика“, тј. општи део међународног кривичног права, у складу с резолуцијама 60. конференције (Монтреал 1982) и одлуком Извршног савета Удружења од 23. октобра 1982. Осим тога, на 61. конференцији је одлучено да се проучи и питање кривичне одговорности лица с међународним имунитетом (11). На основу тога Комитет је израдио два нацрта који се односе на општа питања (нацрт Протокола II уз Статут Међународног кривичног суда и Статут Међународне истражне комисије који се односи на одбрану и нацрт Протокола III уз статуте поменутих тела о супсидијарној одговорности) и један нацрт који се односи на специјални задатак (нацрт конвенције о кривичној одговорности лица с међународним имунитетом).

Значај питања је изазвао одговарајућу расправу у којој је учествовало 20 говорника. Сви су се изјашњавали за једнообразна решења и прецизне дефиниције, па су у томе смислу изречене примедбе и предлози. Очигледна је тешкоћа да се ускладе разлике које постоје у схватањима. То важи како за општа питања кривичног права тако и за одговорност лица с имунитетом. У извесним случајевима недоумице су произлазиле како из неслагласности текстова на енглеском и француском језику (није први пут да превод на француски није добар а *A. M. Connally* је с правом приметила да се у енглеском тексту члана 1. нацрта о одговорности лица с имунитетом помиње „интегритет личности“ а у француском преводу „телесни интегритет“, што није исто) тако и из неодређености у извештајима. Зато је постављено питање да ли се изузеће од одговорности (*excuses*) односи на противправне радње или у наведеним случајевима не постоји кривично дело. Шта значи да је нешто „допуштено по закону“? Такође је примећено да би требало говорити о лицима осумњиченим да су учинила кривично дело а не о учиниоцима (како се каже у члану 1. нацрта о одговорности лица с имунитетом), затим о обавези а не могућности изручења међународном кривичном суду. Предложено је да се јасније предвиде ограничења имунитета, кривична дела и поједини појмови не улазећи у теоријска питања (*G. R. Ress*). Очигледно је да су говорници имали у виду како разне злоупотребе имунитета тако и различиту праксу држава. Због тога изненађује када нека држава реагује а друге остављају утисак равнодушности као да се ништа није догодило. Неједнако поступање у истоветним случајевима само доприноси правној несигурности и недоумици у погледу важећих правила.

Жеља да се помире различита схватања огледа се и у нацрту Протокола III о супсидијарној одговорности. Извештају је замерено што употребљава овај израз (енгл. *secondary*) који може да буде протумачен као да говори о узредној одговорности или у сваком случају не много значајној. Иначе је намера Комитета јасна. Реч је о одговорности саучесника па је зато предложено да се говори о изведеној или просто одговорности за покушај, извршење, подстрекавање, помагање и заверу (што је иначе наведено у загради). Истакнуто је да се ради о индивидуалној одговорности коју треба везивати за кривично дело а не за одговорност других (јер извршилац најтежег дела може из различитих разлога да буде кривично неодговоран) и утврђивати је (као и казну) у складу са степеном учешћа у извршењу кривичног дела. Очигледно је мешање појмова и установа при чему нису обухваћени

(11) За појединости вид. „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 1/1985, стр. 125; *ILA, Report of the Sixty-first Conference*, pp. 4—6, 312.

сви облици саучесништва. На пример, у упитнику упућеном члановима Комитета поменућа су и злочиначка удружења али из разлога који нису наведени избачена су на састанку Комитета у Паризу 26. маја 1986. Неодређености произлазе делом из жеље да се помире различита схватања, а да буде још горе уз овај нацрт нису дата никаква објашњења.

Међутим, ни објашњења дата уз нацрт конвенције о одговорности лица с имунитетом нису довољна за овако озбиљне захвате. Као што је познато, међународно право је столећима изграђивало супротна правила да би обезбедило несметано обављање важних друштвених послова. Сада треба правити изузетке у случајевима када се показују очигледне злоупотребе имунитета. То захтева проучавање неких основних теоријских питања. Известилац као да је бежао од тога. Очитледан је и страх од реаговања држава. Зато није случајно да нацрт само по наслову говори о одговорности а по садржини се односи на надлежност међународног кривичног суда, поступак, изручење, примену права (предвиђа *lex loci delicti comissi*). Зашто се не примењује међународно право? Зашто нацрт само стидљиво помиње одговорност? Предложено је да се Комитет обавезе да све нацрте снабде одговарајућим теоријским коментарима (М. Милојевић). Ово је неопходно јер су готово сви говорници указивали на различита схватања, чак и када је реч о истим појмовима (А. Rubin). Постањено је питање да ли ће се прихватити неки заједнички став или ће и у овој области владати шовинизам националне праксе (L. Green). Други су питали како ће државе прихватити оно што не одговара њиховим схватањима (E. Forstadius). О томе се мора водити рачуна а не само интелектуално надмудривати (председавајући седнице E. Colas).

Комитет се налази у тешком положају. Да би били прихваћени нацрти, потребно је водити рачуна о националним схватањима. Једни замерају уздржаност у предлагању нових решења а други што се предлаже нешто против воље влада. Због тих разлика тешко је могућа јединствена терминологија (12). По мишљењу председавајућег немогућа је сагласност у погледу терминологије али је могућа у погледу суштине ствари а председник Комитета признаје да нацрт треба боље разрадити. Неслагања су избила око тога када и како то учинити. Председник Комитета је сматрао да би то могао да учини Комитет (као после Париске конференције) али то нису прихватили учесници Конференције, сматрајући да Комитет мора у будућем раду да води више рачуна о мишљењима изнетим на конференцији. У томе је најгласнији био Лесли Грин (Leslie Green) који је и формално предложио (у суштини исто што и М. Милојевић као први говорник после председника Комитета и известиоца) да Комитет поднесе нов извештај са теоријским образложењем. Великом већином је овај предлог усвојен упркос напорима Комитета да се прихвати бар неки нацрт. Зато је председавајући, Emil Colas, на завршној седници Конференције предложио да се у рад укључе и чланови Комитета и национални странци, како би извештаји били потпунији а рад убрзан.

5. Тероризам

Боље није прошао ни Комитет за међународни тероризам. Могло би се поставити питање да ли се он сам заплео у тешкоће из којих се тешко излази, поготово ако се још ремети његов рад. Широко постављен нацрт конвенције о правној контроли над међународним тероризмом запео је код дефиниције а покушај да се до ње дође је сахрањен с председником и известиоцем. Нови председник (уједно извештац) је свакако утицао на сужавање предмета па је 60. конференцији (Монтреал 1982) поднет извештај са далеко мањим амбицијама, ограничен на нека начелна питања а пропраћен опсежним списком међународних уговора који се односе на тероризам са бројем и пописом држава које

(12) Одговор председника Комитета на примедбе М. Милојевића.

су их прихватиле и законима неких држава. Још је сажетији извештај поднет 61. конференцији (Париз 1984), нека врста списка начела за која многи нису били начисто чему треба да служе што је изазвало велику расправу (13). Конференција је ставове из извештаја прихватила као „правила међународног права“ (14). Другом резолуцијом је затражено да Комитет изради нацрт подробнијих правила за евентуално прихватање од стране држава у обезбеђујућем облику и употребљивих пред међународним судовима у случајевима међународног тероризма. Осим тога, од Комитета је затражено да настави проучавање могућности за примену правила ратног права у доба мира. Међутим, на седници Извршног савета, од 24. новембра 1984, директор студија је дотадашњи рад Комитета оценио као незадовољавајући зато што је „усвојена дефиниција тероризма игнорисала правила ратног права“ и што, по његовом сазнању, међу члановима Комитета постоји сукоб мишљења. Зато је предложио да се рад Комитета оконча а он реконструише (укључивањем стручњака за ратно право) (15) и добије ограничен задатак — екстрадицију. Савет је усвојио овај предлог заснован на личним оценама и чак нетачним чињеницама (на пример, није усвојена никаква дефиниција већ се о њој годинама безуспешно расправљало). Створен је нов „Комитет за правне проблеме екстрадиције у вези са терористичким делима“ уз одавање признања умрлом председнику Елони Ивенс (*Alona Evans*) и њеном наследнику Алфреду Рубину (*Alfred Rubin*) који је постао председник и новог комитета (16).

Комитет је 62. конференцији поднео „нацрт чланова о екстрадицији у вези са терористичким делима“ који садржи дефиницију кривичних дела, обавезе држава, имплементацију, разматрања о спојивости са другим међународним обавезама и кратке коментаре. Њему је придодат посебан извештај истоименог комитета за екстрадицију Јапанског удружења за међународно право. Већ на први поглед се може уочити да је овај други, иако кратак, далеко потпунији и систематичнији иако је само прилог извештају Комитета. То је у ствари предлог да се остане на првобитно замишљеном плану (17). Оба извештаја показују да у овој области не може бити напретка док се не реши кључно питање појма тероризма и с њим у вези појма политичког кривичног дела јер се у још оштријем виду појављују када се расправља само о екстрадицији. Уместо да потисне расправу о дефиницији тероризма, Савет се разбуктао одређивањем питања у коме је она средишња тачка. Тако се понавља расправа која траје од првог извештаја Комитета у коме питање дефиниције заузима највише места (18). Није тешко открити да се и у извештају новог комитета, иако посвећеном новој теми, налазе иста места или схватања као у извештају ранијег комитета. То важи како за саму дефиницију тако и за обавезу изручења или суђења. Види се да су писани истом руком иако под различитим фирмама. Јасно је да се из ове „пачије школе“ не може изићи док се од тероризма јасно не одвоје политички деликти (учињени у политичкој борби), с једне, и оружани сукоби, односно народноослободилачки ратови, с друге стране. Проблем је политички а не правни докле се год тероризам буде користио или сматрао корисним као средство борбе. Теоријски

(13) Белешка о томе у „Аналима Правног факултета у Београду“, бр. 1/1985, стр. 126—128. За текст вид. *ILA, Report of the Sixty-first Conference*, pp. 313—322.

(14) Resolution № 7, 1984, *ILA, Report of the Sixty-first Conference*, pp. 6—8.

(15) У извештају поднетом 62. конференцији се каже да су стручњаци за екстрадицију.

(16) *ILA, Report of the Sixty-first Conference*, pp. 323—324. Поред председника из ранијег комитета у нови Комитет су ушли В. Димитријевић, Ј. Dugard, L. Green, K. Hailbronner, R. Natano, K. Kalshoven, E. McWhinney, J. K. Srivastava, J. Sundberg и G. White-Isnardi су Y. Dinstein, L. Ferrari-Bravo, L. Gelberg, A. Grahl-Madsen, R. C. Hüniguerani, J.-J. Lador-Lederer, J. Lisbonne, П. Радојнов и G. Sacerdoti. Нови чланови су: Sh. O. Entazari, G. Levasseur, P. O'Higgins, B. de Schutter, I. A. Shearer и Ch. van den Wijngaert. Уведена су и два заменика: T. Stein и R. Pinto.

(17) За то се ватрено залагао, на конференцијама у Београду и Монтреалу, Комитета за екстрадицију Јапанског удружења за међународно право П. Хатано. *ILA, Report of the Fifty-ninth Conference*, pp. 507—508; — *Report of the Sixtieth Conference*, Montreal 1982, pp. 370—371.

(18) *Report of the Fifty-sixth Conference*, New Delhi 1974, pp. 155—177.

је све јасно а то потврђују и допунски протоколи уз Женевске конвенције од 1949 (1977).

Говорници на 62. конференцији као да су се утркивали да покажу како своје неслагање с предложеном дефиницијом тероризма, односно терористичког дела, тако и познавање овог питања. Заједничко им је залагање за одвајање тероризма не само од политичких кривичних дела већ и од осталих дела уперених против људи. Значајно је залагање да се о квалификацији дела расправља са становишта међународног права и да би за то најпогоднији био међународни кривични суд.

Знатно мања пажња у расправи је поклоњена питању које је Извршни савет ставио у средиште проучавања — екстрадицији. Да ли је то одговор чланова Удружења? Писцу ових редова је било нелагодно што је њему преостало да пита зашто је правило *aut judicare, aut dedere* (садржано у извештају поднетом 61. конференцији и на њој усвојеном) сада преокренуто у *aut dedere, aut judicare*, чиме је у први план (као правило) истакнуто изручење а у други (као изузетак) стављено суђење. Да ли у складу с новим задатком Комитета? Подсетио је да је на ранијим конференцијама (нарочито у Манили 1978. и Паризу 1984) јасно истакнуто да се тероризам не тиче двостраних односа између држава већ је то питање од интереса за најширу међународну заједницу. Из тога проистиче потреба за применом начела универзалности у погледу судске надлежности. То значи да је свака држава заинтересована, надлежна и обавезна да суди терористима. То не искључује изручивање ако се из било којих разлога (а нарочито прикупљања доказа) сматра да би суђење требало одржати у држави у чијој власти није лице осумњичено за тероризам. Бављење само питањем изручивања не сме да утиче на редослед ствари и да изузетак претвара у правило.

Усвојеном резолуцијом од Комитета се тражи да настави рад и, имајући у виду хитност питања, изражава нада да ће Комитет бити у стању да употпуни свој рад да би Удружење што је могуће пре нацрт конвенције усвојило и доставило владама и међународним организацијама. Председник Комитета је позвао све чланове Удружења да му лично доставе све предлоге и тако помогну у раду.

6. Нови међународни економски поредак

Људска права су нашла место и у разматрањима о новом међународном економском поретку у облику права на развој као људског права. То се протеже кроз читав рад Комитета за правне видове новог међународног економског поретка почев од 59. конференције Удружења (19). Рад Комитета се делимично поклада са радом Уједињених нација за чије потребе посебне студије израђује UNITAR. Стога извештај Комитета на првом месту износи рад Уједињених нација на проблемима везаним за Повељу о економским правима и дужностима држава а затим развој начела и норми међународног права о новом међународном економском поретку, право на развој као људско право, заједничко наслеђе човечанства, Антарктик и развој ван Уједињених нација. Извештај, такође, садржи преглед рада Комитета као целине и четири поткомитета. Најзапаженији је рад Поткомитета I који је израдио нацрт Декларације о развоју начела међународног јавног права о новом међународном економском поретку. Амбициозан подухват има за циљ да изради декла-

(19) После које је рад организован у четири поткомитета од којих се први бави општим начелима и Повељом о економским правима и дужностима, укључујући право на развој као људско право. *ILA, Report of the Sixtieth Conference*, p. 183. О праву на развој као неотуђивом људском праву је било речи и на самој Конференцији. *Исто*, стр. 235—236. Остали поткомитети се баве сталном сувереношћу над природним богатствима и изворима, транснационалним корпорацијама и преносом технологије и храном. *Исто*, стр. 183—184. Касније су реорганизовани тако да се четврти поткомитет не помиње. *ILA, Report of the Sixty-first Conference*, p. 108. У извештају поднетом 62. конференцији у скраћеном називу Поткомитета I се не помиње право на развој а поново се појављује Поткомитет IV али се сада бави монетарним и финансијским питањима. Основан је на састанку Комитета у Београду (1985).

рацију налик на Декларацију начела коегзистенције (1970) и да се тако надокнаде недостаци Повеље о економским правима и дужностима држава (1974) која садржи релативно мало начела о новом међународном економском поретку о којима се могла постићи сагласност. Тежња да се постигне каква таква сагласност огледа се и у преузимању (из Повеље о економским правима и дужностима држава и Декларације начела коегзистенције) начела савесног испуњавања међународних обавеза (*pacta sunt servanda*). У праву ово начело има најшири домашај али не спада ни у једну посебну област и не може да замени сагласност о низу конкретних питања. Из Декларације о коегзистенцији је преузето и начело сарадње између држава, са тим што је сужено на питања развоја. Слично је с начелом једнакости или недискриминације које се у овом нацрту појављује у више варијаната: као једнакост (или тачније равноправност) у учешћу (*participatory equality*), као стварна или суштинска једнакост (*substantive equality*) и на посебан начин као право свих држава на користи од науке и технологије. Осим њих у нацрт су унета начела сталне суверености над природним изворима, заједничког наслеђа човечанства и права на развој. Да би утврдила на Декларацију о коегзистенцији било потпуно, унето је начело мирног решавања спорова као и правило о тумачењу и примени сваког начела у зависности од свих других начела. Такође се истиче да ништа у декларацији не утиче на примену, између осталих, Повеље УН која је „узета у обзир приликом обраде... права у овој Декларацији“.

И на Конференцији се потврдило да несавласност о суштинским питањима онемогућава израду заједничких правних правила. То важи како за међувладине тако и за невладине организације. Није случајно да је Комитет (који ради од 1979) тек сада успео да изради нацрт декларације који је усвојен после много измена и знатног проширивања сваког начела. Комитету је препоручено да настави рад на правним питањима која произлазе из усвојене декларације и преговора о нацрту Међународног кодекса понашања мултинационалних корпорација да би се успоставио мост између различитих ставова. Поткомитет IV треба, поред питања спољних другова, да проучи проблем надзора над међународним монетарним системом.

7. Међународно монетарно право

Овим последњим као да се залази у делокруг рада знатно старијег Комитета за међународно монетарно право. Монетарна питања су на дневном реду Удружења тако рећи од самог почетка његовог деловања, тачније од 4. конференције у Берлину (1876) када је почело разматрање начела међународног права о меници које ће се продужити све до првог светског рата (20). После првог светског рата на дневном реду је питање дугова (21), валутних курсева, банкротства (22), златне клаузуле и уопште плаћања (23). Почев од 45. конференције (Лјудерн 1952) на дневном реду су разна питања под општим називом међународног монетарног права. Тако је све до данас, дакле пуне 34 године (24).

Извештај поднет 62. конференцији се, као и извештај поднет претходној, односи на два међусобно повезана питања: одлагање (*restructuring*) међународних дугова и време плаћања новчаних обавеза. На основу извештаја и расправе на 61. конференцији (Париз 1984) је израђен модел правила о времену исплате новчаних обавеза пропраћен објашњењима. Разумљиво је да су у вези са тим морала бити додирнута и

(20) На 25. конференцији (Будимпешта 1908) и 26. конференцији (Лондон 1910) када се прилагођаје питање чека.

(21) На 31. конференцији (Буенос Аирес 1922) се расправља о чеку и о спољним дуговима са страним владама.

(22) На 34. конференцији (Беч 1926).

(23) На 38. конференцији (Будимпешта 1934), 39. конференцији (Париз 1936) и 40. конференцији (Амстердам 1938).

(24) С изузетком 51. конференције (Токно 1964) када се расправљало о признавању и извршавању страних новчаних пресуда.

питања места и начина плаћања (банке, чекови, електроника) али је, у целини гледано, у средишту пажње одлагање дугова што је тесно везано са захтевима за успостављање новог међународног економског поретка.

Конференција је са великим уважавањем оценила рад Комитета, како у погледу питања одлагања дугова, тако и у погледу усклађивања националних законодавстава и припремања међународне конвенције о времену плаћања новчаних обавеза. Имајући у виду да национални прописи о томе нису у складу с израбеним правилима и да неоправдано уносе несигурност, а да стално институционализовање банкарства и аутоматизација захтевају једнообразан поступак и стандарде плаћања, Конференција је предложила националним органцима да посвете дужну пажњу израбеним правилима у циљу њиховог евентуалног усвајања као општих правила о времену плаћања у националним правним системима или у међународним уговорима. Од Комитета се захтева да настави проучавање ових питања и подноси нове предлоге у светлости расправе вођене на Конференцији и водећи рачуна о коментарима које би могао добити од националних огранака.

8. Искључива економска зона

И проблеми везани за искоришћавање мора и његових богатстава су на дневном реду Удружења још од првих деценија његовог рада. Прво су била на дневном реду питања територијалног мора (25), чија ширина до данас није утврђена, а затим правила о поморском саобраћају (26). Проучавање добија пун замах после другог светског рата када на дневни ред долазе питања коришћења морског дна и подземља (27). На 56. конференцији у Њу Делхију (1974/75) се разматрају и питања о којима се расправља на Трећој конференцији УН о праву мора, што се понавља на 57. конференцији у Мадриду (1976) на којој се додају проблеми земаља без морске обале о којима ће се последњи пут посебно расправљати на 59. конференцији у Београду (1980), свакако због слабог интересовања (свега 4 говорника) и неусвојене било какве резолуције (28). На 58. конференцији у Манили (1978), уз стару теорију архипелага, из хрпе нових питања помаља се ново о успостављању искључиве економске зоне од 200 миља које представља, свакако, највећу новину од како је пре три века формулисано начело слободе мора. Од критике држава које су једностраним актима присвајале себи право на коришћење делова слободног мора, преко толеранција те праксе, долази се до права на успостављање извесних зона са искључивим правом искоришћавања. Као и у дипломатском праву, тако се и у поморском праву ограничавају вековима утврђиване слободе. О томе се посебно расправља од 60. конференције у Монреалу (1982) на основу извештаја новог комитета. Посебна се пажња поклања одвајању искључиве економске зоне од континенталног шелфа (о коме је расправљано као о делу морског дна) а на 61. конференцији у Паризу (1984) Комитет подноси извештај о слободи отвореног мора и искључивој економској зони а Холандски огранак о уклањању уређаја у искључивој економској зони. Расправа је практично враћена назад обухватајући сва важна питања, укључујући проблем држава без морске обале (о којој је расправа неславно окончана у Београду), како у светлу правила међународног права тако и праксе држава.

Извештај поднет 62. конференцији се ограничава на однос између искључиве економске зоне и континенталног шелфа о чему се расправ-

(25) На 15. конференцији (Бенова 1892), 17. конференцији (Брисел 1895), 25. конференцији (Будимпешта 1908) и 37. конференцији (Стокхолм 1924).

(26) На 27. конференцији (Париз 1912).

(27) На 43. конференцији (Брисел 1948), 44. конференцији (Копенхаген 1950), 45. конференцији (Луперн 1952), 46. конференцији (Единбург 1954), 52. конференцији (Хелсинки 1966), 53. конференцији (Буенос Аирес 1968), 54. конференцији (Хаг 1970) и 55. конференцији (Њујорк 1972).

(28) *ILA, Report of the Fifty-ninth Conference*, p. 326.

љало и пре четири године али сада у светлости како међународног обичајног права, тако и одговарајућих одредаба Конвенције о праву мора (иако још није ступила на снагу) и најновије праксе Међународног суда правде (29). Такође је Конференција расправљала о посебним правним режимима у појединим областима за које се све више интересују учесници из малих поморских земаља (укључујући земљу домаћина). Зато не треба да изненади што резолуција, мимо обичаја, тражи тумачење члана 76. Конвенције о праву мора и утицаја разних нацрта Конвенције о праву мора на национална законодавства. Збирка у погледу важећег режима је толика да се тражи од Комитета да настави са проучавањем националних законодавстава, односа међународног и унутрашњег права у тој области, стварања међународног обичајног права и могућности за успостављање посебних режима на основу којих би две или више држава могле да учествују у истраживању или искоришћавању искључиве економске зоне и јавноправних видова тих режима.

9. Даљинско загађивање ваздуха

Док се у праву мора тражи проширивање надлежности држава, дотле се у другим областима још увек иде у супротном смеру, тј. у њиховом ограничавању. То је случај са загађивањем ваздуха. О овом питању је 60. конференција у Монтреалу (1982) усвојила „Правила међународног права о загађивању преко државних граница“, проистекла из вишегодишњег рада на проблемима очувања људске околине (30). Као и многим другим комитетима тако је, после конференције у Монтреалу, и Комитету за очување околине променен назив према новом задатку у „Комитет за правне видове даљинског загађивања ваздуха“ (31). Тако се на 61. конференцији у Паризу (1984) на дневном реду појавила нова тачка: „Даљинско загађивање ваздуха“. У ствари први извештај Комитета о том питању је представљао наставак или тачније продубљивање започетих разматрања и њихово усредсређивање на даљинско загађивање. У том погледу је сачињен нацрт правила од девет чланова.

У одсуству известиоца, спреченог пословима у холандском Министарству иностраних послова, извештај Комитета је на 62. конференцији поднео председник Комитета. Извештај се односи на стално (*continuous*) и изненадно (*instantaneous*) загађивање. Опасности које из тога произлазе производе не само штету за државе (како ону у којој је проузроковано загађивање тако и оне које су погођене загађивањем) него и обавезе јер од понашања држава (превентивне и заштитне мере) зависе обим и размере последица. Отуда свака држава има одговарајући део одговорности. Као што се могло очекивати, проблем изненадног загађивања је добио у значају нарочито после експлозије нуклеарног реактора бр. 4 RBMK у Чернобилу, 26. априла 1986 па је разумљиво да му је посвећена половина извештаја. За правнике се поставило питање да ли су досадашња правила међународног права довољна, имајући у виду размере последица с обзиром да радиоактивне честице нису погодиле само суседне земље. Само у СССР се штета процењује на 2 билиона рубаља. Тешкоћу представља чињеница да СССР није прихватио Конвенцију о одговорности за нуклеарне штете (Париз 1960, Беч 1963) тако да се питање одговорности преноси на терен општег међународног права (што потврђује значај Монтреалских правила), при чему је нагласак на превенцији несрећа и брзом обавештавању. СССР се оптужује и за једно и за друго, много више за ово друго. Сматра се да је СССР одговоран по међународном праву а једна од последица одговорности је обавеза накнадне штете. Нема сумње да ће тај догађај имати значаја и за Комисију за међународно право која одавно ради на проблему одговорнос-

(29) Спор Либије и Маале. Такође и спор Либије и Туниса на који се позива у извештају поднетом 60. конференцији (Монтреал 1982).

(30) Почев од 55. конференције (Њујорк 1972).

(31) *Committee on Legal Aspects of Long-Distance Air Pollution*. За новог председника је изабран дотадашњи извештач, професор *Dr Dietrich Rauschning*, а нови извештач је *Dr Johann G. Lammers*, правни саветник холандског Министарства иностраних послова.

ти. Нови случајеви сличних несрећа само ће убрзати рад на усвајању потребних правила.

У тим оквирима се кретала и веома жива расправа која је сама по себи била један од видова међународног одјека Чернобила који је одједном постао познат у целом свету јер се догађај везан за њега не може типично само једне државе Размењено је више мишљења и дато више предлога него формулисаних закључака. Можда и стога што је убрзо требало да уследи ванредно заседање Опште конференције Међународне агенције за атомску енергију у Бечу (32).

10. Извори вода

Проблемом загађивања обала бавио се и Комитет за међународно право о изворима вода. Иначе, питањем извора се Удружење за међународно право бави више од 30 година. На 46. конференцији у Единбургу (1954) је расправљано о правима на унутрашњим водама и образован Комитет за употребу вода међународних река. На његов ће предлог бити усвојена „Дубровачка“ (33) и „Хелсиншка правила“ (34) која ће бити прихваћена као обичајно право у овој области. На 52. конференцији у Хелсинкију (1966) је, после успешно окончаног посла, предложено да се створи нови Комитет за међународно право о изворима вода (*Committee on International Water Resources Law*), што је формално учињено на седници Извршног савета (новембра 1966). Од тада се, било као целина, било у облику радних група, бавио разним питањима као што су, на пример, пловидба, подземне воде, загађивање обала, воде и други природни извори, коришћење међународних извора вода, управљање међународним изворима вода, одржавање и побољшавање природних пловних путева вода које деле или које пролазе кроз више држава, заштита извора вода и уређаја у време оружаног сукоба, регулисање пловних токова, однос међународних извора вода и других природних извора. Овим последњим, разматраним на 59. конференцији у Београду (1980) се завршава један циклус и почиње приближавање проблемима загађивања којима се иначе бави Комитет о коме је било речи у претходној тачки. Тада су усвојена прва правила (35) која су касније употпуњена (36). Комитет се потом прихватио да употпуни правила о међународним изворима вода и правним видовима међународних подземних вода. Није успео да о томе поднесе извештај 61. већ је то учинио тек на 62. конференцији.

Извештај је веома обиман и садржи две целине. Једна је посвећена праву међународних подземних извора вода. То је, са једне стране, теоријски приказ најважнијих питања (известилац је професор *Robert Hayton*) а са друге су изложена правна правила пропраћена коментарима (такође велике теоријске вредности) и упућивања на праксу и уџбенике. Другу целину представљају допунска правила о међународним изворима вода (известиоци судија *E. J. Manner* и *V. M. Metsälampi*) израбена по истом образцу.

Ово је један од ретких извештаја који тако рећи иде упоредо са радом Уједињених нација. Наиме, Генерална скупштина УН је (37), на предлог Финске, позвала Комисију за међународно право да проучи питање употребе међународних водних токова у неплловидбене сврхе. При том је позван Генерални секретар УН да припреми допунски извештај водећи рачуна о пракси као и о студијама међувладиних и невладиних тела. На основу тога је Удружење за међународно право доставило генералном секретару УН све што је до сада урађено у оквиру Удружења. Тако од 1970. рад тече упоредо на два колосека, уз узајамно допу-

(32) На њој су усвојене две конвенције којима се делимично регулишу питања о којима се више година расправља у Удружењу за међународно право.

(33) На 47. конференцији (Дубровник 1956).

(34) На 52. конференцији (Хелсинки 1966).

(35) *ILA, Report of the Fifty-ninth Conference*, p. 4.

(36) *ILA, Report of the Sixtieth Conference*, pp. 13—14.

(37) Резолуцијом бр. 2669. (XXV), од 8. децембра 1970.

навање (38). Комисија за међународно право користи радове Удружења за међународно право а његов Комитет за изворе вода се у извештајима позива на резултате постигнуте у Комисији за међународно право. То у пуној мери важи за извештај поднет 62. конференцији. При том треба указати да рад Удружења значи усавршавање и употпуњавање Хелсиншких правила а никако одступање од њих. Зато се у највећој могућој мери употребљава иста терминологија.

Није чудо што је Конференција усвојила оба нацрта правила (о подземним водама и допунска правила о изворима). Она је такође одала дужно признање Комитету за његов дугогодишњи успешан рад препуштајући Извршном савету да одлучи да ли Комитет треба да настави рад и која питања треба да проучава. Сам Комитет је у извештају навео нека од питања која би ваљало размотрити: скретање вода из басена у басен, решавање спорова, одговорност држава за чињење и пропусте, обавештавање о променама, потврђивање Хелсиншких правила и њихово усклађивање са касније усвојеним правилима у циљу техничког и правног развоја.

11. Међународна трговинска арбитража

Вероватно да у Удружењу нико више не разматра проблеме одговорности и нарочито решавања спорова од Комитета за међународну трговинску арбитражу. Трговинска арбитража је једна од „вечних тема“ која се под разним називима налази на дневном реду Удружења за међународно право више од 60 година, тачније од 31. конференције у Буенос Аиресу (1922) када се појавила под називом: „Међународни суд за трговинску арбитражу“ да би потом била дуго разматрана под општим називом: „Трговинска арбитража“ (39), а од 48. конференције у Њујорку (1958) је на дневном реду као „Међународна трговинска арбитража“. Пошто је пуних 20 година подношен извештај о разним питањима из ове шире области (последњих година највише о решавању спорова између тела контролисаних од влада и страних пословних фирми) на 58. конференцији у Манили (1978) је дошло до промена у саставу Комитета (укључујући оставку председника Мартина Домкеа) и препоруке да се одреде нова актуелна питања за будуће проучавање (40). О томе је расправљано на 59. конференцији у Београду (1980) али није постигнута никаква сагласност па ни резолуција (41). Питање се поново појављује на дневном реду 60. конференције у Монтреалу (1982) са извештајем о арбитражи између странака из развијених и неразвијених земаља (42). Конференција је затражила од Комитета да проучи искуства постојећих арбитражних установа и праксу и поднесе извештај наредној конференцији (43). Међутим, на 61. конференцији у Паризу (1984) није поднет никакав извештај већ је организован „округли сто“ посвећен децентрализовању арбитраже (*la délocalisation*) у разним правним системима. Том приликом је уочена разлика између арбитраже у ужем смислу и неких „упоредних“ спорова (*contentieux adjacents* или *périphériques*) који се јављају поред њих (нпр. рачунски, технички и сл.) које треба решавати на основу правила одговарајућих струка а не права. Број таквих спорова се увећава са повећањем броја уговора о грађењу или финансирању. Због тога долази до преплитања правних и других спорова па се све чешће уговорима предвиђа, поред арбитраже, стручно вештачење (*L'expertise technique*). Отуда је неопходно разлучити их и дати им одговарајуће место.

(38) То је раније био случај с кодификацијом правних начела коегзистенције. Данас је то делимично у погледу међународне одговорности и правних начела новог међународног економског поретка.

(39) На 33. конференцији (Стокхолм 1924), 39. конференцији (Париз 1936), 40. конференцији (Амстердам 1938), 43. конференцији (Брисел 1948) и 44. конференцији (Копенхаген 1950).

(40) *ILA, Report of the Fifty-eighth Conference*, Manila 1978, pp. 6—7.

(41) *ILA, Report of the Fifty-ninth Conference*, p. 601.

(42) *ILA, Report of the Sixtieth Conference*, pp. 269—280.

(43) Резолуција бр. 5. Исто, стр. 5.

На тој идеји се заснива извештај Комитета за међународну трговинску арбитражу поднет 62. конференцији. Он пре све разматра преплитање арбитражних спорова и спорова о финансијским гаранцијама. Питање финансијских гаранција се поставља кад год је реч о уговорима о великим пословима, било да је реч о извозу, било о извозу великих радова, нарочито индустријских постројења, било о уговорима који иначе треба да се извршавају на дужи рок. Због тога се у извештају посебна пажња поклања анализи финансијских гаранција и ризицима везаним за начине испуњења гаранција. Други део извештаја је посвећен преплитању арбитражних и других спорова (*contentieux annexes*) који ни у уговорима ни у пракси нису јасно раздвојени иако су у питању очигледно различити поступци са понекад јасно утврђеним редоследом (при чему се вештачење појављује као мирење које претходи арбитражи и у томе може да има превентивну улогу). С друге стране, вештачење може одлучујуће да утиче на арбитражно решење јер је пред судовима тешко бранити став против закључака стручњака. Ствар постаје тежа ако се ова два поступка предвиђају у различитим уговорима који истовремено постоје (нпр. када главни уговор предвиђа арбитражу а додатни уговори о гаранцијама за његово извршење предвиђају вештачење).

Разумљиво је што ни расправа на Конференцији није могла да оде много даље од констатовања тешкоћа. Свесна значаја арбитраже у међународним трговинским односима, Конференција је одлучила да се на томе настави рад допунским извештајима, укључујући употпуњену упоредну анализу арбитражне праксе. Ови извештаји треба да омогуће утврђивање односа пре свега између арбитражног и осталих поступака и да тако прошире рад Комитета у свим другим областима које он буде сматрао корисним.

12. Космичко право

Решавањем спорова се дуго бавио и Комитет за космичко право разматрајући више година питања везана за искоришћавање космоса, нарочито у вези са уговорима о космосу (1967) и Месецу (1979). У том склопу нарочита је пажња поклоњена питањима тумачења уговора (у вези са делатностима у космосу) и решавања спорова. Конференција у Монреалу (1982) је (44) препоручила Комитету да изради нацрт конвенције о решавању *правних* спорова. Тај нацрт је Комитет поднео Конференцији у Паризу (1984) с коментарима чланова Комитета. Истовремено је председник Комитета (професор *D. Goedhuis*) поднео кратак извештај о правним видовима сарадње и будућег војног коришћења космоса. Разлог за то су били све затегнутији односи изазвани трком у наоружавању која је довела не само до непримењивања постојећих договора суперсила него и до америчке „стратешке одбрамбене иницијативе“ (познатије као „рат звезда“). Веома жива расправа у којој је, поводом другог извештаја, поднет предлог да се оснује посебан комитет за космичко разоружање, завршена је закључком да Комитет настави рад и да, по могућству, 62. конференцији поднесе коначан нацрт конвенције о решавању спорова у вези са делатностима у космосу. У вези са другим питањима није усвојен никакав закључак.

Међутим, на 62. конференцији је све изгледало обрнуто. Комитет није очигледно „био у могућности“ да поднесе нацрт конвенције о решавању спорова а његов председник је, слично претходној конференцији, поднео свој извештај. Овога пута се односно на „напоре да се учврсте постојећа правила чији је циљ контрола наоружавања у космосу“. Објашњење за то налази у мишљењу директора студија да би Удружење за међународно право могло да допринесе разјашњавању

(44) Резолуцијом бр. 11. *ILA Report of the Sixtieth Conference*, р. 12. Иначе проблем космичког права су први пут разматрани на 49. конференцији (Хамбург 1960) у оквиру тачке дневног реда: „Сувереност у ваздуху и правни положај космоса“. Касније су на дневном реду почев од 51. конференције (Токно 1964) до данас са изузетком 55. конференције (Њујорк 1972).

одредаба о решавању спорова у Уговору о антибалистичким пројекти-лима (1972). Иако је јасан нагласак на потреби проучавања одредаба о решавању спорова председник Комитета је тежиште пренео на сам уговор износећи крајње површно нека спорна питања и враћајући се на извештаје поднете конференцијама у Манили (1978) и Београду (1980). Највећи део извештаја заузима преношење званичних америчких и совјетских као и ставова америчких савезника о разним видовима употребе нуклеарног оружја.

На срећу, Конференција је више расправљала о нацрту конвенције о решавању спорова. Као што се могло очекивати, ни ова Конференција није била у стању да дође до коначног текста, свесна политичких тешкоћа да се прихвате понуђени предлози за решавање спорова. Зато није усвојена никаква резолуција.

13. Неформални састанци

У пракси Удружења за међународно право је и одржавање неформалних састанака. Некада су то били пригодни скупови посвећени појединим догађајима везаним најчешће за најпознатије чланове Удружења. Касније су се уобичајили за разматрање појединих питања за које не постоје посебни комитети. Тако је, на пример, на 58. конференцији у Манили (1978) расправљано о теорији и методологији међународног права а на 59. конференцији у Београду (1980) о дипломатским имунитетима (посебно имајући у виду случај америчких дипломата у Техерану и пресуду Међународног суда правде о том питању). Овај последњи скуп је назван: „Отворени форум“. После 59. конференције пракса неформалних састанака се шири и на случајеве када комитети не подносе формалне извештаје. Међутим, на 60. конференцији у Монреалу овај облик рада је примењен чак и када су комитети подносили извештаје. Тако су организовани неформални састанци на којима се расправљало о будућем раду из области људских права и међународног монетарног права иако су одговарајући комитети поднели извештаје и о њима се расправљало и на званичним радним седницама. „Отворени форум“ је био посвећен Конференцији УН о праву мора. На 61. конференцији у Паризу (1984) је слично поступљено са другим питањима која су била на њој на дневном реду (нпр. међународно монетарно право, однос између искључиве економске зоне и континенталног шелфа) или на дневном реду ранијих конференција (на пример, стварање правила међународног права) (45). На 62. конференцији је то поновљено с међународним монетарним правом и мирним решавањем међународних спорова (46) а затим с државним имунитетом.

На основу расправе вођене на 62. конференцији није немогуће да се обнови рад Комитета за државни имунитет. Разлог могу да буду нова национална законодавства у тој области. И расправа о мирном решавању спорова је показала да је грешка што за ово питање не постоји комитет. Иако је оно разматрано у склопу многих питања (нпр. космичког права а посебно трговинске арбитраже) расправа о споровима држава привукла је већу пажњу учесника него многа питања на дневном реду Конференције. По мишљењу директора студија овакав облик необавезне расправе има многе предности. Ако је то истина, не мање вредни пажње су недостаци који произлазе из непостојања било какве основе за расправу. Можда су учесници Конференције сувише навикнути на припремање на основу писаних извештаја које добијају унапред

(45) Прва тачка дневног реда 42. конференције (Праг 1947) и неформални састанак на 61. конференцији (Париз 1984).

(46) На 43. конференцији (Брисел 1948) као „Међународна арбитража и забрана рата“, на 51. конференцији (Токио 1964) као „Обавезна надлежност Међународног суда правде“, на 52. конференцији (Хелсинки 1966) као „Улога арбитраже у решавању међународних спорова“, на 53. конференцији (Буенос Аирес 1968) као „Мирење“ док се под називом: „Мирно решавање спорова“ расправљало на 55. конференцији (Њујорк 1972) и 56. конференцији (Њу Делхи 1974/75).

а мање спремни да реагују на изненадно изнети став али има учесника који говоре само у вези с оним што непосредно чују. Отуда и полемике иако су оне уско каналисане. Од спремности учесника зависи ниво њихових интервенција. Расправа о мирном решавању спорова је показала не само заинтересованост за ову важну област међународног живота него и њено везивање за неке конкретне случајеве о којима се највише пише у штампи. На пример, мало је било говорника који није поменуо спор САД и Никарагве који је постао предмет како врло оштроумних тако и сасвим плитких излагања.

Нема сумње да руководство Удружења треба добро да проучи питање организовања оваквих састанака. Импровизација у излагању је једно, импровизација у организацији нешто сасвим друго. Треба јасно утврдити шта може да буде предмет неформалне расправе и ни на који начин је не практиковати када већ постоје комитети састављени од најпознатијих стручњака из појединих области. Можда би најпре требало организовати расправу о начину организовања рада Удружења.

14. Организација стручног рада

У својој историји дужи од једног века Удружење је покренуло расправу о многим значајним међународним питањима дајући тако несумњив допринос развоју међународног права. Његов би допринос био свакако већи, нарочито у теоријском погледу, да је било више стрпљења да се поједина важна питања доведу до краја у својој обради. Понекад, у жељи да спречи одуговлачење, са једне стране, и да на дневни ред стави нова питања која живот намеће, са друге стране, остављало је незавршене многе студије. Тешко је наћи ваљане научне разлоге за то.

Касније је мењање тема постало разлог за честе промене не само састава него и назива комитета. Чудно је да професори међународног права не мењају чешће име тог предмета кад год се нешто промени у његовој садржини. Честе промене не само да доводе до несигурности погубне за сваки озбиљнији рад него и до дисконтинуитета у раду остављајући утисак да се не зна шта се хоће. Штедња треба да се огледа у свему али не сме да буде науштрб квалитета. Прекидање недовршених студија пре би могло да буде знак расипништва него штедње.

Штедња се не може постићи ни скраћивањем извештаја ни захтевом да се фабрикују нацрти без образложења. Може се схватити жеља да Удружење не буде строго академска установа као његов вршњак Институт за међународно право али оно не може да буде ни фабрика текстова. У том погледу је лако запазити тихи рат између руководства Удружења и његових чланова. Комитети морају да праве извештаје како наређује Извршни савет а чланови Удружења (којима се често придружују и чланови Комитета) на конференцијама (посебно на последње две) готово по правилу не прихватају нацрте и захтевају израду нових извештаја са образложењем.

Штедња би се најпре могла остварити рационалнијом организацијом рада на конференцијама. И на 62. конференцији се показало да није могуће истовремено расправљање о великом броју питања. Тематска разноврсност обogaђује биланс Удружења али представља нерешиву тешкоћу за праћење рада. Благовремено достављање извештаја није довољно за потпун увид иако много значи. Треба омогућити непосредно праћење расправе (47). Истовремено расправљање о три питања у три сале доводи до окупљања већине учесника на једном месту што ствара привид да нема интересовања за друга, такође, животну значајна питања. Извесно скраћивање дневног реда и сажимање, тј. обједињавање расправе из делокруга два или више комитета који се тренутно баве тесно повезаним питањима (нпр. људска права, хуманитарно право и

(47) О томе смо писали и у белешки поводом претходне конференције. „Анали Правног факултета у Београду“, бр. 1/1985, стр. 128.

избеглице, међународно кривично право и тероризам, међународни економски поредак и међународно монетарно право (евентуално и искључива економска зона), загађивање и извори вода и сл. не би умањило квалитет а добило би се у ефикасности и у могућности за свестраније расправљање јер би безмало сваком питању могле да буду посвећене по две радне седнице, што је за сада само понекад могуће. Ово изгледа све значајније што Удружење проширује добру праксу да све већи број усвојених нацрта доставља Уједињеним нацијама и другим надлежним међународним организацијама.

Тешко је рећи колико ће на промену у начину стручног рада утицати неке промене у руководству Удружења. Председник Извршног савета лорд Вилберфорс се повукао с положаја који је заузимао последњих 20 година. На његово место је изабран амерички професор Сесил Олмстед (*Cecil J. Olmstead*), досадањи потпредседник Нови потпредседник је Гордон Слин (*Gordon Slyn*). Промена је значајна јер прекида дугу традицију да председник Извршног савета буде из земље у којој је седиште Удружења. Осим тога у Извршни савет је изабрано више нових чланова.

15. Организација Конференције

Организација конференције зависи у великој мери од њеног дневног реда. У том погледу организатор (национални огранак) је везан одлуком Извршног савета и мора да је у датим оквирима што боље организује. То у великој мери зависи од умешности домаћина који се труди да свему да националну боју. Припреме све време надгледају председник Удружења (по традицији из земље домаћина претходне конференције на чијем се почетку бира) и Извршни савет који су дужни да у сваком тренутку пруже потребну помоћ.

Померавање организације Јужнокорејском огранку (иначе једном од најмлабих, основаном пре неколико година) је било праћено уверењем да ће се многи технички и други послови успешно обавити у средини која се интензивно отвара свету и у том склопу не само припрема азијске (од 25. септембра до 5. октобра 1986) и олимпијске игре (1988) већ и међународне састанке (48).

У целини гледано, тај нимало лак посао је углавном успешно обављен. Он је за домаћина био тежак у мери у којој му је недостајало искуство. Неискуство је надокнађивано љубазношћу и делимичним отклањањем недостатака који су за америчке и европске појмове несхватљиви. То се нарочито осећало у раду секретаријата Конференције у коме је, по обичају, било ангажовано доста студената-добровољаца. За све њих је посебну тешкоћу представљало непознавање страних језика, чак и енглеског у мери потребној за давање најобичнијих обавештења а да се и не говори о два службена језика Удружења за које је неопходно обезбедити преводбење бар за две пленарне седнице Конференције (отварање и затварање) и умножавање материјала. Очигледно је да се домаћин конференције не може одређивати само две године унапред јер је то за многе веома кратко време за обављање низа послова, укључујући оспособљавање за рад у секретаријату, а не постоји могућност упознавање с искуствима у организовању бар једне конференције. Нема сумње да ће трудољубиви људи ове земље, која по природним карактеристикама много подсећа на нама суседну Грчку, убрзо напустити љуштину заосталости која им је делимично наметнута споља. Немамо разлога да сумњамо да ће они који са поносом говоре да су све створили својом главом и својим рукама успети да створе и добре преводиоце и дактилографе, свесни да ни љубазни осмеси нису овемоћни.

др Момир Милојевић

(48) На пример заседање највиших органа међународних финансијских организација (октобра 1985).